
Przemoc w szkole. Identyfikacja przemocy w szkole podstawowej w aglomeracji miejskiej

Karolina Słupek

Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego
Wydział Nauk Społecznych w Warszawie

Przedmiotem niniejszego artykułu jest przemoc w szkole podstawowej w dużej aglomeracji miejskiej. Do badania wybrałam warszawską szkołę podstawową, która realizuje jeden z proponowanych przez system oświaty, programów profilaktycznych przeciwdziałania przemocy. Dodatkowym czynnikiem motywującym do przeprowadzenia badania był fakt, że do tej szkoły uczęszcza mój siedmioletni syn. Chciałam poznać, na ile placówka, która afiszuje się plakatami „Stop przemocy” lub „Szkoła wolna od przemocy”, faktycznie realizuje te hasła. Zależało mi na opiniach uczniów, a nie na wywiadach z gronem pedagogicznym. Artykuł dotyczy wniosków wyciągniętych z analizy otrzymanych wyników z ankiety przeprowadzonej w grudniu 2009 r. na próbie 223 uczniów klas: IV, V i VI.

Przemoc w szkole – definicje

Temat bezpieczeństwa w szkole pojawia się jako przedmiot refleksji naukowej, zajmuje wiele miejsca na łamach prasy i w programach telewizyjnych. Zapewnienie poczucia bezpieczeństwa dzieciom jest prawnym obowiązkiem nie tylko rodziców, ale też szkoły i nauczycieli. Między innymi ustawa o systemie oświaty mówi, system zapewnia „utrzymywanie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach i placówkach”¹ oraz „upowszechnianie wśród dzieci

¹ Por. art. 1 ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572). Por. rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. z 2003 r. Nr 6, poz. 69 ze zm.).

i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowaniu właściwych postaw wobec zagrożeń i sytuacji nadzwyczajnych”².

Zapewnienie przez szkołę bezpieczeństwa jest w dzisiejszych czasach bardzo istotne. Rodzice, posyłając dzieci do szkoły, zwykle są przekonani, że są one tam bezpieczne. Tymczasem coraz częściej można usłyszeć o przypadkach pobić, kradzieży, napadów, wymuszeń na terenie szkoły, a także o użycia siły przez ucznia wobec swojego kolegi, lub ucznia wobec nauczyciela.

Przemoc w szkole to nie tylko używanie siły fizycznej wobec innych, ale także: wyśmiewanie, przezywanie, obgadywanie. „O przemocy w szkole mówiono i mówi się tak wiele, że pojęcie to traci obecnie na znaczeniu. [...] Ekscesy, takie jak wymuszanie pieniędzy, niszczenie cudzej własności i obrażenia cielesne są, mimo przesadnie jaskrawych opisów z pewnością nie tylko wymysłem mediów. Nie można również zaprzeczyć wzrastającej brutalności i zubożeniu słownictwa dzieci i dorosłych”³.

Jak wyjaśnia się w Profilaktycznym Programie Przeciwdziałania Przemocy „STOP”, „przemoc to sytuacja, w której ktoś starszy, silniejszy lub sprytniejszy (jedna osoba lub grupa osób) bije, popycha, przezywa, wyśmiewa, straszy, izoluje, zabiera pieniądze lub w inny sposób dokucza komuś młodszemu, słabszemu, kto nie potrafi się obronić”⁴. Jak podają autorki, przemoc nie tylko polega na używaniu siły fizycznej (bicie lub popychanie). Niekiedy uczniowie bardziej obawiają się agresji słownej: przezywania, wyśmiewania czy odsunięcia od grupy – izolacji. Takie zachowania wywołują w pokrzywdzonych, uczucie strachu, przerażenia, bezradności, a często złości, powodując tym samym wyzwolenie agresji i stosowanie przemocy wobec innych – słabszych osób⁵.

Podobną definicję podaje Hans Peter Nolting. Czytamy, że „o przemocy mówi się zazwyczaj wtedy, gdy ma się na myśli zwłaszcza fizyczne ataki albo, ogólnie, wyraźne aspołeczne „rażące” formy zachowania. W odniesieniu do szkoły częściej używa się pojęcia przemocy niż pojęcia agresji – chyba właśnie dlatego, że dostrzega się przede wszystkim groźny, ewidentnie aspołeczny charakter tego rodzaju zjawisk”⁶.

² *Ibidem*.

³ Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i pracy z młodzieżą*, Kielce 2006, s. 9.

⁴ A. Milczarek, J. Węgrzynowska, Program *Przeciwdziałania Przemocy – STOP*, Stowarzyszenie „Blżej Dziecka”, s. 6.

⁵ *Ibidem*.

⁶ H. P. Nolting, *Jak zachować porządek w klasie*, Gdańsk 2004, s. 119–120.

Według Zbigniewa Kwiasowskiego⁷, do najczęściej występującego zagrożenia związanego z brakiem poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkołach zalicza się przemoc szkolną i agresję. Autor, na podstawie przeprowadzonych przez siebie badań, wylicza: kradzieże, pobicia, wymuszenia, znęcanie się (zwłaszcza uczniów starszych nad młodszymi), szantażowanie, naśmiewanie się oraz odizolowywanie. Dopiero w dalszej kolejności wymieniane są: wypadki urazy, zatrucia lub na przykład stres szkolny związany z programem nauczania. Każdy rodzaj przemocy rani i krzywdzi, a uświadomienie tego faktu uczniom jest bardzo istotne.

Profilaktyczny Program Przeciwdziałania Przemocy „STOP” autorstwa Agnieszki Milczarek i Joanny Węgrzynowskiej

„Program Przeciwdziałania Przemocy – STOP” był odpowiedzią Stowarzyszenia „Bliżej Dziecka” na narastające w Polsce zjawisko agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży. Program skierowany jest do trzech grup odbiorców. Są nimi: uczniowie, nauczyciele i rodzice.

Cel programu określony dla uczniów zakłada:

- obniżenie zachowań antyspołecznych wśród dzieci;
- uczenie dzieci sposobów obrony swojej osoby przed przemocą fizyczną, słowną czy izolowaniem;
- kształtowanie w dzieciach postaw empatii, reagowania na akty przemocy, korzystania z pomocy dorosłych;
- uczenie dzieci zasad pozytywnego kontaktu i budowania relacji koleżeńskich.

Natomiast cel programu określony dla nauczycieli zakłada:

- wzrost wiedzy na temat zjawiska przemocy rówieśniczej;
- nauka systemowego myślenia o profilaktyce przemocy;
- nauka diagnozowania i rozpoznawania przemocy w klasach;
- ćwiczenie umiejętności budowania klasowych i szkolnych programów wychowawczych zmniejszających poziom agresji wśród dzieci;
- przygotowanie nauczycieli do skutecznego reagowania i pomagania dzieciom w sytuacjach przemocy (przeprowadzanie interwencji, rozmawianie ze sprawcami i ofiarami, wzajemna współpraca, współpraca z rodzicami, znajomość przepisów prawnych);
- stworzenie wewnątrzszkolnego systemu interwencji.

W przypadku rodziców cel Programu został określony następująco:

- uwrażliwianie na problem przemocy wśród dzieci;

⁷ Z. Kwiasowski, *Wybrane aspekty bezpieczeństwa szkolnego, Edukacja – szkoła – nauczyciele. Promowanie rozwoju dziecka*, J. Kuźma, J. Marbitzer (red.), Kraków 2005.

- przedstawienie sposobów włączenia się rodziców w program przeciwdziałania przemocy na terenie klasy i szkoły;
- pokazanie roli i znaczenia domu, rodziny w kształtowaniu się wśród dzieci ról: sprawców, ofiar oraz biernych obserwatorów.

W swoim założeniu Program „STOP” składa się z dwóch poziomów profilaktyki. Profilaktyka I stopnia to system wczesnego zapobiegania, wyprzedzający pojawienie lub nasilenie się problemu przemocy. Na tym etapie kładzie się nacisk na edukację rodziców, nauczycieli i uczniów w zakresie zjawiska przemocy i sposobów jej przeciwdziałania. Wskazuje się na potrzebę współpracy szkoły z przedstawicielami środowiska lokalnego oraz prezentuje konkretne procedury.

Profilaktyka II stopnia, określana także jako „system interwencji wewnętrzzszkolnej” mających na celu rozpoznanie osób o najwyższym stopniu zachowań dysfunkcyjnych. Chodzi tutaj zarówno o ofiary jak i sprawców przemocy. Ten etap zakłada udzielanie pomocy obu grupom uczniów w zmianie ich zachowań na konstruktywne oraz wskazywanie sposobów rozwiązywania pojawiających się problemów. System interwencji składa się z wypracowanych i sprawdzonych procedur postępowania i reagowania w sytuacji przemocy.

Cechą charakterystyczną Programu „STOP” jest, na co zwracają uwagę jego autorki, jego systemowy charakter. Nie chodzi tylko o to, że program obejmuje swoim zasięgiem wszystkie grupy biorące udział w życiu szkoły (uczniów, rodziców, nauczycieli, społeczność lokalną). Większość obecnych na rynku programów profilaktycznych ma taki charakter. Program ten pomaga szkole stworzyć wewnętrzny system, który zapobiega agresji i przemocy w sposób długotrwały, a nie tylko doraźny.

Szkoła, uczestnicząc w programie, wypracowuje procedury wychowania i działania, które pozwalają jej samej radzić sobie z tym problemem (bez większej pomocy zewnętrznych specjalistów, organizacji pozarządowych itp.)⁸.

Wnioski wysunięte na podstawie badania nad przemocą w szkole podstawowej

Badanie, które zostało przeprowadzone w grudniu 2009 r. w szkole podstawowej na warszawskim Targówku, pozwoliło zebrać opinie uczniów na temat przemocy w szkole, w której się uczą. W badaniu w sumie wzięło udział 223 uczniów klas IV–VI. W próbie: 109 osób to dziewczęta, 109 to chłopcy (5 osób nie zaznaczyło swojej płci lub odhaczyło obydwie odpowiedzi).

⁸ www.przemocwshkole.org.pl/info_o_prog_stop.php (data dostępu: 11.06.2010).

Badanie dostarczyło materiału, który pozwolił sformułować następujące wnioski:

1. Znaczna większość uczniów (99%) dostrzegła w swojej szkole stosowanie przemocy. Uczniowie przyznają, że widzieli w szkole przemoc w postaci: obgadywania, kopania, wyśmiewania, popychania, zamykania w pomieszczeniach a nawet okradania.

2. Ponad połowa uczniów, którzy wzięli udział w badaniu, potwierdza, że była sprawcą przemocy, a 70% uczniów przyznaje, że doświadczyło zachowań agresywnych w szkole.

3. Wśród osób, które przyznały się do stosowania przemocy, większość stanowią chłopcy. Większy odsetek chłopców, blisko 70% przyznaje się do stosowania przemocy fizycznej.

Tabela 1. Stosowanie przemocy fizycznej w podziale na płeć, N=119

	Stosowanie przemocy fizycznej w podziale na płeć		
	dziewczyna	chłopak	ogółem
TAK	11	53	64
	26%	69%	54%
NIE	31	24	55
	74%	31%	46%
Ogółem	42	77	119
	100%	100%	100%

Źródło: opracowanie własne

4. Zarówno chłopcy, jak i dziewczęta, którzy zadeklarowali bycie sprawcą przemocy, stosują przemoc słowną. Wszystkie badane dziewczęta przyznały się do obgadywania, przezywania i wyśmiewania swoich koleżanek.

Tabela 2. Stosowanie przemocy słownej w podziale na płeć, N=118

	Stosowanie przemocy słownej w podziale na płeć		
	dziewczyna	chłopak	ogółem
TAK	41	69	110
	100%	90%	93%
NIE	0	8	8
	0%	10%	7%
Ogółem	41	77	118
	100%	100%	100%

Źródło: opracowanie własne

5. Uczniowie poszkodowani najczęściej w sytuacji zagrożenia zwracają się do nauczyciela, ale zarazem przyznają, że to kolega lub koleżanka zazwyczaj pomaga im, gdy jest wobec nich stosowana przemoc.

6. Uczniowie klas 4–6 są sprawcami przemocy zarówno grupowej jak i indywidualnej. Przemoc grupowa, w świetle deklaracji odbywa się częściej.

7. Spośród wszystkich uczniów, którzy zadeklarowali bycie sprawcą przemocy blisko dwie trzecie (64%), określiło siebie jednocześnie jako osoby poszkodowane. Dane te potwierdzają znaną tezę, że agresja rodzi agresję.

Tabela 3. Sprawstwo przemocy a bycie poszkodowanym, N=221

		Osoba poszkodowana	
		tak	nie
sprawca przemocy	tak	101	18
		64%	29%
	nie	58	44
		36%	71%
Ogółem		159	62
		100%	100%

Źródło: opracowanie własne

Podsumowując, pragnę stwierdzić, że polska wielkomiejska wymaga wprowadzenia udoskonaleń w zakresie przeciwdziałania potencjalnej i zwalczania faktycznej agresji i przemocy. Skoro uczniowie uważają, że na korytarzu odbywa się najwięcej aktów przemocy, to miejsce powinno zostać dodatkowo zabezpieczone. Można zainstalować tam kamery, podłączone do dyżurki osoby pełniącej obowiązki ochroniarza. Jeśli ochroniarz zaobserwuje groźną sytuację, może zainterweniować osobiście lub zgłosić to nauczycielom i dyrekcji.

Dobrym wyjściem wydają się regularne dyżury nauczycieli podczas przerw na korytarzu. Obecność nauczyciela na pewno powstrzyma sprawców przed kopaniem lub popychaniem.

Najważniejszym jednak rozwiązaniem jest, według mnie, systematyczne uświadamianie dzieci i młodzieży, od najmłodszych klas, odnośnie do przemocy. Wskazane jest rozmawianie z uczniami podczas godzin wychowawczych na temat agresji, sposobach radzenia sobie z nią, rozwiązaniach, zabezpieczeniach. Ważne, aby uczniowie ufali nauczycielom, mogli zwrócić się do nich po pomoc w każdej sytuacji. Wpisanie uwagi do dzienniczka agresywnemu uczniowi nie jest jedynym wyjściem z sytuacji. Sprawca przemocy powinien mieć świadomość, jaką wyrządza krzywdę, a z kolei osoba pokrzywdzona powinna być świadoma swoich praw.

Istotne dla przeciwdziałania przemocy jest integrowanie dzieci. Takim rozwiązaniem może być organizowanie większej liczby spotkań: krótkich wycieczek szkolnych, wieczorków, spotkań pomiędzy uczniami i nauczycielami. Szczególnie pomocne może okazać się zwiększenie liczby godzin wychowawczych, na których uczniowie mogliby rozmawiać o swoich problemach, niepokojach i obawach, a nauczyciele starać się wyjaśnić wszelkie wątpliwości swoich podopiecznych. Takie spotkania, oprócz tego, że wychowują, pomagają uczniom nabrać zaufania do nauczycieli i zrozumieć, że w razie jakichkolwiek kłopotów nie zostaną pozbawieni pomocy.

Wskazane byłoby podanie pod dyskusję nauczycieli, rodziców i uczniów analizowanego problemu i wypracowanie wspólnego spójnego programu przeciwdziałania przemocy i agresji w tej szkole. Taki program w powinni w szkole monitorować pedagodzy. Wskazane jest prowadzenie dalszych, bardziej wnikliwych badań dotyczących przemocy i agresji w szkole. a następnie przeprowadzenie badania ewaluacyjnego i opracowanie analizy porównawczej ujmującej omawiane zagadnienie w aspekcie dynamicznym.

SUMMARY

This article was written concerning the problem of violent and aggressive behavior of students at the elementary school. The writing consists of three parts. The objective of the first part is to explain the meaning and definition of violence at the school. Here the author cited the definition found in literature. The second part describes the Prevention Program adopted by one of Warsaw's elementary schools. Finally, the last part of the article contains the most important conclusion based on a conducted research. The main purpose of the research done in December of 2009 was to identify the reasons for violent and aggressive behavior of students at the school they were attending. A group of students from grades four through six were asked to fill out a questionnaire. The results were very interesting, as more than ninety percent of the polled students said they observed aggressive behavior towards other students at school. It turns out that verbal aggression is more common than physical one and that boys more often engage in the aggressive behavior than do girls. Also, it seems that aggression causes more aggression as a result. Almost 2/3 of the students that experienced violence were also aggressive to others.